

# Concept and Criminological Principles of Plea Bargaining in Criminal Justice System

*Mahdi Mozafari Anari<sup>\*1</sup>, Mohammad Aminizadeh<sup>2</sup>*

1. M.A. in Criminal Law and Criminology, Faculty of Law and Theology, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran.

\*. **Corresponding Author:** Email: Mahdi.mozafari@flt.uk.ac.ir

2. Assistant Professor, Department of Law, Faculty of Law and Theology, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran.

Email: M.amini@uk.ac.ir



S.D.I.L.  
The SD Institute of Law  
Research & Study



**Publisher:**

Shahr-e- Danesh  
Research And Study  
Institute of Law

**Article Type:**

Original Research

**DOI:**

10.48300/JLR.2021.284060.1638

**Received:**

26 May 2021

**Accepted:**

28 July 2021

**Published:**

22 August 2022



## A B S T R A C T

Criminology and its teachings can always be effective in explaining and expanding the existing institutions in the criminal justice system. plea bargaining is one of these important institutions in the prosecution phase of criminal proceedings that has been established in the common law system. This institution , which is in fact the agreement of the accused with the prosecuting authority in the field of his accusations, has clearly used the teachings and findings of preventive criminology and critical criminology, and with a fundamental look, its criminological foundations can be found in many searched for schools and theories. In the present study, by examining the schools and theories of criminology, it can be concluded that the teachings of peace criminology and school

### Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.



of restorative justice, the teachings of preventive criminology and the school of realization or affirmation, school of modern social defense, school of utilitarianism, the teachings of interactive criminology and the theory of labeling and interactionism and finally the school of criminology of convicts can be important and valid as the foundations of the establishment of such a criminal institution. The purpose of addressing these theories and schools and combining them with plea bargaining is to fully understand and apply it to the requirements of the Iranian criminal law system. The present research method is fundamental, analytical and library and has been done by reviewing in books, articles and valid research sources.

**Keywords:** Plea bargaining, Principle of appropriateness of prosecution, Criminological principles, Critical criminology, Preventive criminology.

**Funding:** The author(s) received no financial support (funding, grants, sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

**Author contributions:**

Mahdi Mozafari Anari: Conceptualization, Methodology, Software, Validation, Formal analysis, Investigation, Resources, Data Curation, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing, Supervision, Project administration.

Mohammad Aminzadeh: Conceptualization, Methodology, Validation, Formal analysis, Investigation, Resources, Data Curation, Writing - Review & Editing, Supervision, Project administration.

**Competing interests:** The authors declare that they have no competing interests.

**Citation:**

Mozafari Anari, Mahdi & Mohammad Aminzadeh. "Concept and Criminological Principles of Plea Bargaining in Criminal Justice System" *Journal of Legal Research* 21, no. 50 (August 22, 2022): 249-275.

## **E x t e n d e d   A b s t r a c t**

Nowadays, an important and fundamental principle, which is subject to the principle of necessity of prosecution in criminal proceedings and has been considered by various legal systems, is the principle of appropriateness of prosecution. If in the past the prosecution of the accused was considered inevitable by the prosecutor, today the existing requirements, conditions and qualities of the crime and even the capacities and resources of the criminal justice system require, in some cases the expediency of prosecution is considered and the prosecutor To give up. The institution of Plea bargaining, which has been extended to the law of the Commonwealth countries, will be responsible for enforcing this principle in the process of prosecuting the accused; In other words, the prosecutor, according to the requirements and circumstances and, of course, after obtaining valuable information from the accused, enters into a deal with him, as a result of which the accused is reduced, or prosecuted on a lighter charge or it is basically exempt from criminal prosecution. Considering the Code of Criminal Procedure adopted in 1392, it becomes clear that the legislator has accepted the appropriate approach to prosecution, and this is evident from institutions such as suspension of prosecution, filing of cases and referral of cases to mediation. However, Plea bargaining has clear effects and results that can assist in the completion of these institutions, the processes of appropriate prosecution in the Iranian criminal justice system.

In order to explain the efficiency of this institution, it is necessary to use criminological knowledge. First of all, it can be acknowledged that criminology of social reaction and criminology of prevention are considered as two important fields of study in criminal sciences, the circle of knowledge of criminology and Plea bargaining. The criminology of social reaction, which is one of the critical criminological approaches, has emerged with a critical look at the processes and methods of social reaction towards criminals. In fact, the purpose of explaining the criminological perspectives of social reaction is to achieve productivity, quality and rapid and appropriate impact of punishment on offenders in the light of correction and review of legislative, judicial and executive processes. Of course, Plea bargaining is also part of this criminal process and therefore is a social reaction in the general criminological investigation. On the other hand, preventive criminology, which generally fulfills the practical purpose of criminology, has been explained and expanded with the aim of preventing delinquency and victimization. Plea bargaining, which is the result of an agreement and understanding between the accused and the prosecuting authority, and the accused is tolerant of all or part of the accusations by admitting his guilt and accusation, is a prelude to the process of crime prevention and control

in the future. even can hope to prevent more serious and serious crimes by introducing partners and deputies.

In any case, the relationship between criminology and Plea bargaining is close and undeniable. By examining the various theories and schools of criminology, one can arrive at views that can be a valid and acceptable basis for justifying and expanding the Plea bargaining. First, we can refer to the teachings of peace criminology and the school of restorative justice; Restorative justice seeks to eliminate the adverse effects of crime on the victim, society, and even the offender with voluntary, participatory, supportive, compensatory, and reprehensible approaches. Plea bargaining, which is the agreement and understanding of the prosecutor with the accused, because if the result is obtained, it leads to acquittal of the accusation or mitigation of the sentence, gives the accused a kind of compensation and restoration to be active in the justice process. Criminal, to take action to eliminate the injuries of the victim. Secondly, the investigative or affirmative school, which considers the cause of the criminal behavior of the offender as biological, psychological and social factors, can be a significant basis for Plea bargaining. In Plea bargaining, the defendant is in the spotlight and his personality and position have increasing credibility. In addition, the prosecuting authority, after identifying the offender and constant communication with him, has identified the cause of the crime in him and thus can be effective in preventing the crime. Thirdly, the new school of social defense, which is crystallized with the view of realizing the principle of individualization of punishments, crime prevention and correction of criminals, justifies and explains the Plea bargaining in a favorable way; Because in the light of this process, the prosecutor avoids additional punishment on the accused and leads to a reduction of his punishment or exemption. On the other hand, the effective cooperation of the accused in the prosecution process makes him an active and reformable activist. Fourth, the school of utilitarianism is also important in this regard; Because the judicial authority, considering the situation of the offender and the circumstances of the crime in light crimes, considers the benefit and expediency in using institutions such as Plea bargaining as an accusation, and therefore in the light of the application of this process, several effects and benefits are obtained. Fifth, interactional criminology and the theory of labeling, which considers the reason for committing a crime as labeling and criminal stigma to the offender and leading him to re-delinquency, is a considerable basis in Plea bargaining. In this process, the prosecutor ignores the more severe charge against the offender and suffices with the accusation of secrecy in order to obtain effective information about the commission of the crime and the offender is not led to repeat the crime due to labeling.

Sixth, the school of convicts criminology, which is one of the most important achievements of critical criminology, is also important in this regard; Because the Plea bargaining is an effective method of prosecuting defendants and may have been created and expanded to avoid the harms that convicts describe in criminal proceedings.

In the present study, which has been written with a fundamental and analytical method and using library resources, after recognizing the criminological foundations of Plea bargaining and its effects and benefits, its location in the Iranian criminal justice system becomes easier. But this position should be formed in accordance with the specific requirements of the Iranian legal system and focus on light and insignificant crimes and refrain from crimes that threaten public order and security, organized and important crimes. Also, by determining the limits of its application and explaining the specific conditions and criteria for its use, its effectiveness can be felt in accordance with the requirements of the Iranian criminal justice system.

This Page Intentionally Left Blank

# مفهوم و مبانی جرم‌شناختی معامله اتهامی در نظام عدالت کیفری

مهدی مظفری اناری\*<sup>۱</sup> محمد امینی زاده<sup>۲</sup>

۱. کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و الهیات، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران.

\* نویسنده مسئول: Email: Mahdi.mozafari@ftt.uk.ac.ir

۲. استادیار، گروه حقوق، دانشکده حقوق و الهیات، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران.

Email: M.amini@uk.ac.ir

## چکیده:

جرم‌شناسی و آموزه‌های آن همواره می‌توانند در تبیین و گسترش نهادهای موجود در نظام عدالت کیفری کارساز و اثرگذار باشند. معامله اتهامی یکی از این نهادهای مهم در مرحله تعقیب در آیین دادرسی کیفری می‌باشد که در نظام حقوقی کامن‌لا ایجاد گردیده است. این نهاد که به واقع توافق و پیمان متهم با مقام تعقیب در حوزه اتهامات وی می‌باشد، به نحو آشکاری از آموزه‌ها و یافته‌های جرم‌شناسی پیشگیری و جرم‌شناسی انتقادی بهره گرفته و با نگاهی بنیادین، می‌توان مبانی جرم‌شناختی آن را در بسیاری از مکاتب و نظریات جست‌وجو نمود. در پژوهش حاضر با بررسی مکاتب و نظریات جرم‌شناختی، می‌توان نتیجه گرفت که آموزه‌های جرم‌شناسی صلح‌جو و مکتب عدالت ترمیمی، آموزه‌های جرم‌شناسی پیشگیرانه و مکتب تحقیقی یا اثباتی، مکتب دفاع

## کپی‌رایت و مجوز دسترسی آزاد:



کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسنده (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند با دسترسی آزاد هستند. مقالات تحت شرایط مجوز 4.0 Creative Commons Attribution Non-Commercial License منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد نشریه مراجعه کنید.



پژوهش‌های حقوقی



نوع مقاله:

پژوهشی

DOI:

10.48300/JLR.2021.284060.1638

تاریخ دریافت:

۵ خرداد ۱۴۰۰

تاریخ پذیرش:

۶ مرداد ۱۴۰۰

تاریخ انتشار:

۳۱ مرداد ۱۴۰۱



اجتماعی نوین، مکتب فایده‌گرایی (منفعت‌گرایی)، آموزه‌های جرم‌شناسی تعامل‌گرا و نظریه برچسب‌زنی و تعامل‌گرایی و در آخر مکتب جرم‌شناسی محکومان می‌توانند به‌عنوان مبانی تأسیس چنین نهاد کیفری‌ای واجد اهمیت و اعتبار باشند. هدف از پرداختن به این نظریات و مکاتب و تلفیق آن با معامله‌اتهامی، شناخت همه‌جانبه و کاربست آن با اقتضائات موجود در نظام حقوق کیفری ایران است. روش پژوهش حاضر بنیادین، تحلیلی و کتابخانه‌ای بوده و با بررسی و امعان نظر در کتب، مقالات و منابع معتبر پژوهشی صورت پذیرفته است.

### کلیدواژه‌ها:

معامله اتهامی، اصل مقتضی بودن تعقیب، مبانی جرم‌شناختی، جرم‌شناسی انتقادی، جرم‌شناسی پیشگیری.

### حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

### مشارکت نویسندگان:

مهدی مظفری اناری: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، استفاده از نرم‌افزار، اعتبار سنجی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نوشتن - بررسی و ویرایش، نظارت، مدیریت پروژه. دکتر محمد امینی‌زاده: مفهوم‌سازی روش‌شناسی، اعتبار سنجی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - بررسی و ویرایش، نظارت، مدیریت پروژه.

### تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

### استناددهی:

مظفری اناری، مهدی و محمد امینی‌زاده. «مفهوم و مبانی جرم‌شناختی معامله اتهامی در نظام عدالت کیفری». مجله پژوهش‌های حقوقی ۲۱، ش. ۵۰ (۳۱ مرداد ۱۴۰۱): ۲۴۹-۲۷۵.



## مقدمه

نهاد معامله اتهامی در ابتدا در قرن ۱۹ میلادی در کشورهای تابع نظام حقوقی کامن‌لا شکل گرفته است. برخی تأسیس و شکل‌گیری آن را به ایالات متحده آمریکا و برخی نیز به کشور انگلستان نسبت می‌دهند. چانه‌زنی در اتهام و توافق بر سر عنوان مجرمانه یکی از رویکردهای حقوق کیفری نوین در چهارچوب عدالت ترمیمی و اصل مقتضی بودن تعقیب می‌باشد. شاید در نگاه اول معامله اتهامی با پذیرش بزهکاری (اقرار به ارتکاب جرم) یکسان به نظر آید، اما با تدقیق در مفهوم و شرایط این دو روش جایگزین تعقیب، می‌توان به این نتیجه رسید که در نهاد پذیرش بزهکاری، پس از اقرار به مجرمیت توسط متهم، پرونده مختومه می‌شود و مقام تعقیب موظف به اتمام فرایند دادرسی کیفری است. اما در معامله اتهامی تنها نوع اتهامات تغییر یافته یا اینکه تعداد اتهامات یا میزان مجازات کاهش می‌یابد ولی پرونده کیفری مختومه نمی‌شود و حتی برعکس پذیرش بزهکاری که مقام تعقیب مکلف به مختومه کردن پرونده بود، در معامله اتهامی حتی می‌تواند از قرارداد و توافق خود با متهم اجتناب نموده و تعقیب وی را ادامه دهد تا به حقایق پنهان قضیه دست یابد.<sup>۱</sup> در حقیقت در معامله اتهام، متهم در ازای همکاری خود از تخفیف یا تبدیل مجازات یا عنوان اتهامی بهره می‌برد و مقام تعقیب نیز از قبیل این معامله به اطلاعات ارزشمندی در خصوص چگونگی ارتکاب جرم و شرکا و معاونان احتمالی عمل مجرمانه پی خواهد برد.

برای شناخت بهتر مبانی شکل‌گیری چنین تأسیس کیفری، دانش جرم‌شناسی بسیار کارایی داشته و حائز اهمیت است. «اساس جرم‌شناسی مطالعه علمی پدیده جنایی یا مجرمانه می‌باشد، لیکن قلمرو مطالعات جرم‌شناسی برای مطالعه علمی جرم به مطالعه واکنش اجتماعی نیز کشیده شده است. یعنی موجب توسعه و تعمیم این علم شده است و امروزه جرم‌شناسی به مطالعه پدیده مجرمانه و واکنش‌های اجتماعی این پدیده و ارگان‌هایی که اجرای این واکنش‌ها را به عهده دارند، می‌پردازد.»<sup>۲</sup> از همین رو بررسی و تبیین معامله اتهامی از دیدگاه جرم‌شناختی و بهره‌گیری از نظرات، رویکردها و آموزه‌های آن، می‌تواند در شناخت هر چه بیشتر این تأسیس در نظام عدالت کیفری و توسعه و تبیین آن در جامعه حقوقی مؤثر و قابل اتکا باشد.

در پژوهش حاضر در ابتدا مفاهیم و مبانی نظری مرتبط با معامله اتهام و رویکردهای نوین دانش جرم‌شناسی مورد بررسی قرار می‌گیرد، سپس به مبانی جرم‌شناختی معامله اتهامی پرداخته می‌شود و در انتها به جانمایی این تأسیس کیفری در حقوق کیفری ایران از حیث هنجاری پرداخته می‌شود.

## ۱- مفاهیم و مبانی نظری

تلفیق جرم‌شناسی به‌عنوان یک دانش میان‌رشته‌ای در عالم حقوق کیفری با نهاد معامله اتهام در

۱. علیرضا جمشیدی و علیرضا نوربان، «متناسب بودن تعقیب کیفری: مفهوم، مبانی و جلوه‌ها در حقوق ایران و انگلیس»، پژوهش حقوق کیفری<sup>۳</sup>(۱۳۹۲)، ۱۵۶.

۲. بهزاد ثابتی پور، «مکاتب و قلمرو جرم‌شناسی»، فصلنامه علمی - حقوقی قانون یار<sup>۷</sup>(۱۳۹۷)، ۵۴.

آیین دادرسی کیفری، نیازمند تبیین مفاهیم و مبانی نظری آن برای ورود به موضوع اصلی پژوهش است.

### ۱-۱- مفهوم و تاریخچه و ماهیت معامله اتهام

معامله اتهام از کنار هم قرار گرفتن دو واژه معامله و اتهام شکل گرفته که معادل عبارت پلی بارگنینگ<sup>۳</sup> در حقوق کامن لا بوده و به معنای چانه‌زنی در اتهام و یا توافقی شدن اتهام خواهد بود. این معامله نوعی توافق میان متهم و مقام تعقیب (دادستان) است تا متهم با پذیرش تقصیر و اتهام خود نسبت به همه یا بخشی از اتهامات، مورد تساهل و تسامح مقام تحقیق قرار گیرد. فرهنگ اصطلاحات حقوقی بلک نیز در تعریف خود از معامله اتهامی این‌گونه آن را تعریف نموده است: «توافق حاصل از مذاکره میان متهم و دادستان بدین ترتیب که متهم در برابر اقرار به ارتکاب جرم، نسبت به جرم سبک‌تر و یا نسبت به یکی از اتهامات چندگانه خود مورد مواخذه قرار می‌گیرد و یا می‌تواند در انتظار مجازات خفیف‌تری باشد.» در ادامه این تعریف نیز آمده است که: «این تساهل در حقوق کامن لا یا به شکل تبدیل اتهام متهم به یک اتهام سبک‌تر یا به صورت تخفیف نسبت به مجازات است، اتهام سبک‌تر متضمن کاهش اتهام به جرم سبک‌تر در مقابل پذیرش تقصیر است و تخفیف نسبت به مجازات دربردارنده جلب موافقت دادستان به تقاضای مجازاتی خفیف‌تر برای متهم در قبال پذیرش تقصیر خواهد بود.»<sup>۴</sup> در تعریف دیگری گفته شده است که: «معامله اتهام قراردادی است فی‌مابین مقام تعقیب‌کننده جرم و متهم که هر دو طرف ملزم به رعایت آن هستند و مفاد آن عبارت است از اینکه در صورت اعتراف متهم، جرم یا کیفیات مشدده آن نادیده گرفته می‌شود و مثلاً سرقت مقرون به آزار و اذیت، سرقت ساده یا شروع به سرقت در نظر گرفته می‌شود؛ یا سایر اتهام‌های وارده به متهم نادیده گرفته شده و فقط به جرم اعتراف شده رسیدگی می‌گردد و یا اگر فقط یک اتهام مورد تحقیق باشد، اعتراف متهم باعث کاهش در میزان مجازات می‌شود.»<sup>۵</sup> به گمان برخی از نویسندگان از آنجایی که این نهاد یک اختیار برای مقام تعقیب به‌شمار می‌آید و حقی برای شهروندان محسوب نمی‌شود، بسیاری از قانونگذاران از گنجاندن تعریف آن در متن قوانین اجتناب نموده و بنابراین تعریف صریحی از آن به چشم نمی‌خورد. لازم به توضیح است هر چند که در تعاریف ذکر شده به‌طور معمول این معامله و توافق میان متهم و مقام تعقیب (دادستان) صورت می‌گیرد، اما گاهی نیز در دادگاه توسط قاضی رسیدگی‌کننده به پرونده نیز شاهد استفاده از آن خواهیم بود که در جهت نیل به حقیقت و کشف واقع به این معامله توسل می‌جوید.<sup>۶</sup> در انتها باید اذعان داشت که

3. Plea Bargaining

4. Bryan A. Garner, *Black's law dictionary* (St. Paul, MN : Thomson/West, 2004), 1310.

۵. عطاالله روشن قنبری، «نگاهی به معامله اتهام در حقوق ایالات متحده آمریکا»، *ماهنامه کانون سردفتران و دفتر* *پارن* ۱۰۳ (۱۳۸۹)، ۱۰۲.

۶. الهام حیدری، «معامله اتهام در حقوق کامن لا و نهادهای نزدیک به آن در دادرسی کیفری ایران»، *مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی* (۱۳۹۵)، ۴۴.

معامله اتهامی یک راهبرد و وسیله‌ای جهت تسریع در امر دادرسی کیفری است که ماحصل توافق مقام قضایی و متهم پرونده خواهد بود؛ به تعبیر بهتر باید گفت این مقام قضایی است که تشخیص می‌دهد ضرورت استفاده از این نهاد وجود دارد یا خیر و با هدف جلوگیری از اطاله دادرسی و رسیدن به نقاط پنهان پرونده کیفری، این معامله راهگشای مطلوبی در کشف واقع و آشکار نمودن زوایای پنهان خواهد بود.

آمارها حاکی از این است که از سال ۱۹۷۱ میلادی که تمایل دیوان عالی ایالات متحده به این نهاد فزونی یافته است تاکنون، نهاد مزبور در کشور آمریکا، ظاهراً در ۹۵ درصد پرونده‌های جنایی در ایالت نیویورک مورد استفاده قرار می‌گیرد.<sup>۷</sup> در واقع به نظر می‌رسد، از لحاظ حقوقی دلیل شکل‌گیری این نهاد در کشورهای واجد حقوق کامن‌لا، این باشد که ساختار نظام حقوقی کامن‌لا بر پایه نظام دادرسی اتهامی بوده است.<sup>۸</sup> همچنین با توجه به اینکه از ویژگی‌های مهم دادرسی اتهامی، توافقی بودن رسیدگی و تساوی بین اصحاب دعوا و حفظ حقوق متهم است، می‌توان گفت، این ویژگی‌ها سبب شده است که امکان بیشتری برای اهمیت دادن به متهم به‌عنوان کسی که نهاد تعقیب قصد داد و ستد با وی را دارد و به او اجازه می‌دهد که در تعیین سرنوشت پرونده کیفری خود مؤثر واقع شود، وجود داشته باشد.<sup>۹</sup> علاوه بر آن، این نکته حائز اهمیت است که در نظام حقوقی کامن‌لا قاضی دادگاه در یافتن مدرک علیه متهم دخیل نیست و در واقع این دادستان است که مسؤلیت اثبات جرم را بر عهده دارد<sup>۱۰</sup> و مهم‌تر از آن اینکه در حقوق کامن‌لا به‌ویژه انگلستان و آمریکا، قاضی کیفری به نوعی حکم و داور محسوب شده و در نظام آنگلساکسون اساساً غیرفعال است.<sup>۱۱</sup>

اساساً دادستان‌ها در استفاده از این قدرت تعقیب خود به انطباق پرونده‌ها با امکانات و منابع دادسرا هم می‌اندیشند.<sup>۱۲</sup> به‌گونه‌ای که استربروک<sup>۱۳</sup> یکی از نویسندگان حقوقی کامن‌لا در این خصوص چنین اظهار می‌دارد: «دادرسی کیفری درست مثل یک بازار عمل می‌کند، دادستان‌ها در عین اینکه به دنبال عملی کردن بازدارندگی و سایر اهداف نظام عدالت کیفری هستند، با محدودیت منابع و امکانات هم مواجهند، آنها قادر به تعقیب همه پرونده‌های موجود و سوق دادن تمام پرونده‌ها به سوی یک محاکمه نیستند. در چنین شرایطی آزادی مطلق دادستان‌ها به آنها امکان گزینش از میان

۷. ریموند گسن، «بحران سیاست‌های جنایی کشورهای غربی»، برگردان: علی حسین نجفی ابرنآبادی، تحقیقات حقوقی دانشگاه شهید بهشتی ۱۰ (۱۳۷۱)، ۲۹۸.

۸. محمد آشوری، *آیین دادرسی کیفری*، جلد اول (تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۹)، ۲۸-۳۵.

۹. سید درید موسوی مجاب و فرزانه مرادی، «مطالعه تطبیقی نهاد داد و ستد اتهام در حقوق کامن‌لا و حقوق نوشته»، *اندیشه‌های حقوق کیفری* ۱ (۱۳۹۴)، ۴.

10. Evin J Davies, "plea bargaining: what is it? Which countries allow it? And is it a mitigating factor during sentencing: a comparative analysis of the tribunals")four common law jurisdictions and three civil law jurisdictions, 2002), 25.

۱۱. آشوری، پیشین، ۵۶-۵۷.

۱۲. حیدری، پیشین، ۴۵.

13. Esterbrook

پرونده‌ها را می‌دهد و آنها می‌توانند تعدادی از پرونده‌ها را بر اساس معیارهایی که در ذهن دارند به طریقی غیر از محاکمه حل و فصل نمایند.<sup>۱۴</sup> همان‌طور که از کلام این نویسنده حقوقی برمی‌آید، ایشان تعقیب کیفری را به یک بازار و سنجش گاه اقتصادی شبیه می‌دانند تا دادستان با یک حسابرسی دقیق و اصولی و به نوعی بر اساس هزینه و فایده به تعقیب کیفری بپردازد. به‌طور کلی در معامله و چانه‌زنی در اتهام می‌بایست سه مؤلفه اساسی وجود داشته باشد تا این توافق به نحو مطلوب و صحیحی انعقاد یابد. اول اینکه در نتیجه این معامله، با توجه به اینکه فرد از حق خود برای محاکمه در دادگاه چشم‌پوشی می‌کند، پس لازم است که بداند که در اثر این توافق، حقوق دفاعی خود را از دست خواهد داد و این موضوع باید به وی تفهیم شود. دوم اینکه این چشم‌پوشی باید داوطلبانه و به میل خود متهم باشد نه اینکه دادستان با استفاده از قدرت قانونی خویش و با انگیزه به حداکثر رساندن سود حاصل از چانه‌زنی، شخص را به اجبار وارد معامله نماید. در نهایت سومین نکته مهم این است که برای حمایت از اتهامات عنوان شده علیه متهم که وی اقرار به آنها کرده، اساس واقعی وجود داشته باشد؛ چراکه احتمال بی‌گناهی نیز وجود دارد و متصور است.<sup>۱۵</sup> حائز اهمیت است که در همه اتهامات این نوع معامله به چشم نمی‌خورد؛ به بیان دیگر دادستان‌ها به همه متهمان پیشنهاد معامله نمی‌دهند. در جرایم شدید و مهم و حتی در اتهامات سیاسی، دادستان ممکن است در احترام به قربانی و با در نظر گرفتن احساسات عمومی تمایل به توافق نداشته باشد. برای نمونه دادستان‌ها معمولاً با کسانی که متهم به تجاوز به عنف یا قتل عمد هستند، وارد معامله نمی‌شوند.<sup>۱۶</sup>

## ۱-۲- جرم‌شناسی واکنش اجتماعی؛ نقطه اتکای جرم‌شناسی و معامله‌اتهامی

یکی از رویکردهای مهم جرم‌شناسی انتقادی در نظام عدالت کیفری، جرم‌شناسی واکنش اجتماعی می‌باشد. در این رویکرد، واکنش اجتماعی (مجازات و اقدامات تأمینی و تربیتی) از منظر جرم‌شناسی مورد بررسی و تبیین قرار می‌گیرد. «دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ شاهد تحولی عظیم در دنیای جرم‌شناسی است؛ تحولی که برخی از جرم‌شناسان از آن تحت عنوان «انقلاب کپرنیکی» یاد کرده‌اند.»<sup>۱۷</sup> این تحول از این جهت حائز اهمیت است که تا قبل از ظهور جرم‌شناسی واکنش اجتماعی، تبیین و توجیه جرم‌شناسان از پدیده مجرمانه یک تبیین و توجیه علت‌شناسی و پاتولوژیک بود؛ بدین تعبیر که جرم‌شناسان علت جرم را در سرشت عضوی یا روانی یا محیط اجتماعی بزه‌کار جست‌وجو می‌کردند، اما در این رویکرد نوین، واکنش اجتماعی (مجازات و اقدامات تأمینی و تربیتی) و نهادها و تأسیسات نظام عدالت کیفری (نهادهای تقنینی، قضایی و اجرایی) با نگاه جرم‌شناسانه مورد نقد و ارزیابی قرار

14. Frank H Esterbrook, "criminal procedure as a market system", *J.legal stud* 12(1983), 299.

۱۵. عطیه عباسیان و حسن عالی پور، «ظرفیت‌های تعمیم نهاد معامله‌اتهام به نظام کیفری ایران»، *مطالعات حقوق تطبیقی* ۲(۱۳۹۴)، ۷۰۸.

16. Donald G Gifford, "meaningful reform of plea bargaining: the control of prosecutorial Discretion", *University of Illinois law review* 37 (1983),7

۱۷. ریموند گسن، *جرم‌شناسی کاربردی*، ترجمه مهدی کی‌نیا (تهران: چاپخانه علامه طباطبایی، ۱۳۷۰)، ۱۰.

می‌گیرد.<sup>۱۸</sup> حال نقطه اتکای جرم‌شناسی واکنش اجتماعی و معامله اتهامی در این حوزه رخ می‌نماید؛ معامله اتهامی یکی از تأسیسات نوین تعقیب متهم در نظام عدالت کیفری است که در عرصه آیین دادرسی کیفری و امور شکلی حقوق کیفری ظهور و بروز یافته است. مرحله تعقیب نیز چنان که گفته شد، یکی از مواردی است که از نگاه جرم‌شناسان واکنش اجتماعی واکاوی و تبیین می‌گردد. لذا تلفیق و ارتباط این دو مقوله، جرم‌شناسی را به معامله اتهامی نزدیک می‌کند.

### ۱-۳- جرم‌شناسی پیشگیری؛ نقطه اتکای جرم‌شناسی و معامله اتهامی

اساساً از دیدگاه علمی، مراد از پیشگیری، هر فعالیت سیاست جنایی است که فرض انحصاری یا کلی آن تهدید حدود امکان پیش آمد مجموعه اعمال بزهکارانه است یا سخت و دشوار نمودن یا پایین آوردن وقوع آن می‌باشد.<sup>۱۹</sup> آموزه‌های جرم‌شناسی نیز صرفاً به مقوله تبیین جرم و علت ارتکاب آن خلاصه نمی‌شود، بلکه غالب نظریات و مکاتب جرم‌شناسی در کنار ریشه‌یابی علت وقوع جرایم، راهکارهای پیشگیری، کنترل و مبارزه با جرایم را نیز ارائه می‌دهند؛ به تعبیر دیگر علت‌شناسی جرم یک روی جرم‌شناسی و پیشگیری و مقابله روی دیگر آن خواهد بود. معامله اتهامی که حاصل توافق و تفاهم مقام تعقیب با متهم است و متهم با پذیرش تقصیر و اتهام خود نسبت به همه یا بخشی از اتهامات، مورد تساهل و تسامح قرار می‌گیرد، خود در پیشگیری از جرم و کنترل بزهکاری در آینده تأثیر شگرفی دارد. در حقیقت، هنگامی که متهم با پذیرش تقصیر خود را به تسلیم نظام عدالت کیفری درآورده و اطلاعاتی مهم و سرنوشت‌ساز از شرکا و معاونان و ابعاد پنهان جرم ارائه می‌دهد، نه تنها خود را از ورطه ارتکاب مجدد جرم مصون می‌دارد بلکه با معرفی سایر شرکا و معاونان و به دنبال آن اقدام به موقع دادستان و ضابطان قضایی، از ارتکاب جرایم جدید توسط آنان نیز پیشگیری مقتضی به عمل می‌آید و اینجاست که آموزه‌ها و مکاتب جرم‌شناسی پیشگیرانه در معامله اتهامی رخ می‌نماید و قابل تأمل است.

### ۲- مبانی جرم‌شناختی تأسیس معامله اتهامی

پس از آشنایی با مفاهیم و مبانی نظری پژوهش و پی بردن به نقطه اتکای جرم‌شناسی و معامله اتهامی، لازم است به موضوع اصلی پژوهش حاضر که بررسی ریشه‌ها و مبانی جرم‌شناختی تأسیس معامله اتهام می‌باشد، پرداخته شود؛ چراکه شناخت پایه‌ها و مبانی هر نهاد حقوقی به درک سهل و صحیح شرایط و اهداف آن می‌انجامد. اساساً همان‌گونه که گفته شد، جرم‌شناسی یکی از مهم‌ترین رشته‌های علمی در حوزه علوم جنایی محسوب می‌شود که به شناخت جرم، بررسی و مطالعه علمی پدیده مجرمانه و چرایی ارتکاب و چگونگی مقابله با جرم می‌پردازد و در این خصوص راهکارهای مفید و مؤثری دارد. لذا ایجاد پیوند و تعامل فی‌مابین نهادهای نظام عدالت کیفری و آموزه‌های جرم‌شناسی

۱۸. اسمعیل رحیمی نژاد، رویکردهای نوین در جرم‌شناسی و سیاست جنایی (تهران: انتشارات مجد، ۱۳۹۸)، ۱۹.

۱۹. ریموند گسن، جرم‌شناسی کاربردی، پیشین، ۱۳۳.

به مراتب اثربخش و سودرسان بوده و به کارایی و تحول در نهادهای کیفری یاری می‌رساند. معامله اتهام نیز یکی از همین نهادهای کیفری محسوب می‌شود که در بستر و فضایی خاص در حقوق کامن‌لا شکل گرفته است و به سایر نظام‌های حقوقی دنیا تعمیم‌یافته است. لذا پرداختن به ریشه و مبانی جرم‌شناختی این نهاد از این حیث واجد اهمیت است که اساساً در راستای تحولات جدی در مطالعات جرم‌شناسی و گذار از مرحله جرم به مجرم شکل گرفته است؛ به تعبیر بهتر اگر در ابتدای فرآیندهای کیفری، کانون توجه قانونگذاران و مجریان قانون جرم و عمل مجرمانه بوده است، در پی انتقادهای بسیار حقوق‌دانان، بزهکار نیز مورد توجه قرار گرفته و به کرامت انسانی وی در پرتو اعلامیه‌های حقوق بشر تأکید گردیده است. اکنون می‌توان ادعا نمود در گذار از جرم به مجرم شاهد حمایت از بزهکار در قالب برخی مکاتب و نظریات خواهیم بود که به شکل‌گیری و ایجاد نهادی چون معامله اتهام منجر می‌گردند. در ادامه به بررسی هر یک از این نظریات و مکاتب جرم‌شناختی خواهیم پرداخت.

## ۲-۱- آموزه‌های جرم‌شناسی صلح‌جو و مکتب عدالت ترمیمی

جرم‌شناسی صلح‌جو شاخه‌ای از جرم‌شناسی انتقادی به‌شمار می‌رود که در مقام پاسخ‌دهی به پدیده مجرمانه از یک سیاست جنایی کاملاً مشارکتی، توافقی و ترمیمی دفاع می‌کند. مکتب جرم‌شناسی صلح‌جو بر این عقیده استوار گردیده است که نظام عدالت کیفری، لازم است رویکرد اقتدارگرایانه، جنگ‌طلبانه و دشمن‌مدار و خشونت‌طلب را کنار گذاشته و سیاست مبتنی بر مدارا، صلح، آشتی، جبران و ترمیم را برای برقراری صلح در قبال جرم در پیش گیرد. راهبردهای انسانی و جامعه‌محوری چون میانجی‌گری، مصالحه، جایگزین‌های حل و فصل اختلافات و دیگر ابزارهای غیرکیفری از جمله راهبردهایی است که در این رویکرد مورد توصیه قرار می‌گیرد.<sup>۲۰</sup> مکتب عدالت ترمیمی و جبران‌پذیری خسارات و آسیب‌های وارده بر بزه‌دیده و حتی بازپذیری بزهکار نیز، عدالت ترمیمی را به آموزه‌های جرم‌شناسی صلح‌جو نزدیک می‌کند. عدالت ترمیمی مکتبی است که به‌عنوان یک رویکرد نوین در حقوق کیفری در دهه ۱۹۷۰ میلادی ظهور کرد.<sup>۲۱</sup> جرم‌شناس انگلیسی «تونی مارشال»<sup>۲۲</sup> نیز تعریفی از عدالت ترمیمی پیشنهاد کرده است که از این قرار است: «عدالت ترمیمی فرایندی است که در آن کلیه کسانی که در رابطه با جرم خاص، حق یا نفعی دارند گرد هم می‌آیند تا به‌طور جمعی در رابطه با چگونگی برخورد با آثار و نتایج جرم و مشکلات ناشی از آن برای آینده تصمیم گرفته، راه‌حلی بیابند.»<sup>۲۳</sup>

۲۰. والتراس دکسردی، *جرم‌شناسی انتقادی معاصر*، ترجمه مهرداد رایجیان اصلی و حمیدرضا دانش ناری (تهران: انتشارات نشر دادگستر، ۱۳۹۲)، ۸۵.

۲۱. اسمعیل رحیمی نژاد، مهدی آقایی و غلامرضا قلی پور، «نظریه خنثی‌سازی جرم و ارتباط آن با عدالت ترمیمی»، *پژوهش حقوق کیفری* ۱۱(۱۳۹۴)، ۹۰.

22. Tonie Marshall

23. Tony Marshall, "Criminal Meditation in Great Britain", *European journal on criminal policy and research* (1996), 37.

ماده یک اصول اساسی به کارگیری برنامه‌های عدالت ترمیمی در موضوعات کیفری (قطعنامه شورای اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل متحد در سال ۲۰۰۲) در خصوص عدالت ترمیمی بیان می‌دارد: «برنامه‌های عدالت ترمیمی، برنامه‌هایی است که فرایند ترمیم‌گرا را به کار گرفته و هدفشان نیل به نتایج جبران‌گر و ترمیم‌گر است.» به تعبیر بهتر عدالت ترمیمی نوعی عدالت جبران‌کننده و اعاده‌ای محسوب می‌شود. چراکه هدف از وضع آن چنین بوده که مجرم با تلاش و کوشش خود، ضرر و زیان و خسارتی که از قبیل جرم به زه‌دیده و جامعه وارد آورده است و گسستی که در بافت اجتماعی جامعه ایجاد شده است را جبران نماید و از این طریق نظم از دست‌رفته جامعه را احیا کند. همان‌گونه که از نام عدالت ترمیمی برمی‌آید، هدف از آن، ترمیم آسیب‌های ایجاد شده از جرم است. در این سیستم طرفین مجازا به مشارکت هستند؛ به این معنا که طرح‌های موجود در عدالت ترمیمی باعث می‌شود بزه‌دیده، بزه‌کار و کسانی که به نوعی تحت تأثیر ارتکاب جرم واقع شده‌اند در آن مشارکت کنند.<sup>۲۴</sup> شاید در ابتدای امر چنین برداشت شود که از رهگذر عدالت ترمیمی دیگر مجازات برداشته شده و منفعت بزه‌دیده نادیده گرفته می‌شود، اما در حقیقت باید گفت که عدالت ترمیمی ایجاد شده است تا خسارات وارده به بزه‌دیده هر چه سریع‌تر از گذشته جبران گردد؛ چراکه در عدالت کیفری سنتی (سزادهی) وی می‌بایست ماه‌ها و بلکه حتی سال‌ها منتظر قطعیت حکم دادگاه باشد تا تکلیف ضرر و زیان وارده به او روشن گردد ولی اکنون در این سیستم بدون گذشت زمان طولانی و در مرحله دادسرا این خسارت جبران می‌گردد.

یکی از فواید آشکار و چه بسا از نتایج مفید استفاده از عدالت ترمیمی این است که این سیستم در واقع به ترویج اعتراف و همکاری متهم کمک نموده و حتی‌الامکان انکار را از ذهن متهم دور می‌سازد. برخلاف عدالت کلاسیک و سنتی در عدالت ترمیمی، طرفین جرم در فرآیند دادرسی نقشی فعال و پررنگ دارند. در واقع آنچه در عدالت سنتی بیشترین نگاه‌ها را به خود جلب می‌کند صرفاً عمل مجرمانه است، درحالی‌که در عدالت ترمیمی این نگاه بیشتر معطوف به اشخاص است و حمایت از بزه‌کار و بزه‌دیده در آن نمود می‌یابد.

پس از آشنایی اجمالی با مکتب عدالت ترمیمی باید جهت ارتباط آن با معامله اتهام روشن و مشخص گردد. معامله اتهامی که توافق و تفاهم دادستان با متهم است، به جهت اینکه در صورت حصول نتیجه و رسیدن به توافق، منتهی به تبرئه یکی از اتهامات متهم یا تخفیف مجازات او می‌گردد، یک نوع فرصت جبران است و در حقیقت ترمیم اوضاع را به متهم می‌دهد و هدف این نهاد دیگر مثل گذشته کیفر و سزادهی صرف نخواهد بود؛ چراکه نفس توافق بر سر اتهام و قراردادی شدن حقوق کیفری خود نشان از حاکم شدن رویکرد جبران خسارت و ترمیم دارد و لذا می‌توان چنین نتیجه گرفت که در مواردی که معامله اتهامی با جبران خسارت بزه‌دیده توأم باشد، مبانی عدالت ترمیمی در حد اعلی خود با مبانی نهاد معامله اتهام همخوانی داشته و این‌گونه ارتباط خواهند

۲۴. علی‌رضا تقی‌پور و واحد سلیمی، «تأثیر اندیشه‌های جرم‌شناسی بر کاهش موارد تعقیب در قانون آیین دادرسی کیفری»، پژوهشنامه حقوق کیفری (۱۳۹۷)، ۷۰.

یافت؛ چنان‌که در پیشینه شکل‌گیری این نهاد نیز چنین هدفی مورد نظر بود. مضافاً اینکه مشارکت بزهکار در فرایند کشف جرم و تحقیقات مقدماتی و در کنار آن بازپذیری و اصلاح و درمان نیز خود از مهم‌ترین اهداف عدالت ترمیمی است که در نهاد معامله اتهام رخ می‌نماید.

## ۲-۲ - مکتب تحقیق یا اثباتی

سزار لمبروزو<sup>۲۵</sup> مکتبی را پایه‌ریزی نمود که در آن بزه و جرم عملی بود که ریشه در عوامل زیستی، روانی و اجتماعی بزهکار داشت. اراده آزاد که مکتب کلاسیک آن را اساس مسؤولیت می‌دانست، در مکتب تحقیقی فاقد ارزش و اعتبار است و بزهکار تحت تأثیر عوامل روانی و اجتماعی مرتکب جرم می‌شود؛ پس فاقد مسؤولیت اخلاقی است.<sup>۲۶</sup>

همراه با انقلاب مکتب تحقیقی، آیین دادرسی کیفری نیز با هدفی متفاوت با گذشته روبه‌رو شد. به دادرسی کیفری اجازه داده شد که متناسب با شخصیت بزهکار و حالت خطرناک او رأی صادر نماید و اجرای آن را با توجه به تحول حالت خطرناک تنظیم کند. بدین ترتیب مکتب تحقیقی در صدد است که قواعد آیین دادرسی را نه بر پایه عمل جنایی بلکه با توجه به شخصیت بزهکار سازماندهی و تنظیم نماید.<sup>۲۷</sup> به تعبیر بهتر در مکتب تحقیقی کانون توجه شخصیت بزهکار است و به عوامل زیستی، روانی و اجتماعی حول محور بزهکار توجه می‌شود تا علت جرم کشف گردد و راه بهتر مقابله یافته شود. درحالی‌که در مکتب عینی کلاسیک، عمل جنایی و قابلیت انتساب جرم به بزهکار ملاک عمل و نقطه کلیدی محسوب می‌گردد. دیدگاه‌های مکتب تحقیقی یکی از مهم‌ترین رویکردهای جرم‌شناسی پیشگیری از جرم به‌شمار می‌رود؛ چراکه با نگاه جرم‌شناختی در مکتب تحقیقی، می‌توان بزهکاران بالقوه را در موقعیت‌هایی که قصد ارتکاب جرم دارند، شناسایی نمود و واکنش احتمالی مقتضی در مقام پیشگیری از جرم ارائه داد.<sup>۲۸</sup> معامله اتهام با هدف تمرکز بر شخصیت بزهکار و اوضاع و احوال حاکم بر عمل مجرمانه او صورت گرفته و منعقد می‌شود، لذا طبیعی است که در فضای مکتب تحقیقی و در بستر نظریات این مکتب نمود پیدا کند و رشد یابد. اگر ملاک، عمل مجرمانه بود و کاری به بزهکار نداشتیم، نیازی به معامله اتهام نبود و همان عدالت کیفری سنتی و سزاده کافی بود تا اهداف دادرسی کیفری تأمین گردد. اما اکنون این بزهکار است که در نقطه کانونی قرار داشته و شخصیت و جایگاه او اعتبار روزافزونی دارد. علاوه‌برآن با شناخت بزهکار و ارتباط مداوم مقام تعقیب با وی، فرصت‌ها و منافذ جرم‌زا و مستعد جرم‌شناسایی، شرکا و معاونان وی معین و بدین طریق از ارتکاب جرم در آینده پیشگیری به عمل می‌آید.

25. Cesare Lombroso

۲۶. محمد صالح ولیدی، *بایسته‌های حقوق جزای عمومی* (تهران: انتشارات جاودانه جنگل، ۱۳۸۸)، ۱۰۷.

۲۷. ریموند گسن، «ملاحظه‌هایی درباره هدف آیین دادرسی کیفری»، ترجمه شهرام ابراهیمی، *مجله حقوقی دادگستری* ۵۷(۵۷) (۱۳۸۵)، ۳۳۹.

۲۸. شهرام ابراهیمی و ابراهیم رجبی، «پیشگیری در نظریه‌های جرم‌شناسی و گستره محدودیت‌های آن»، *آموزه‌های حقوقی* ۱۳(۱۳۸۹)، ۱۷.



## ۲-۳- مکتب دفاع اجتماعی نوین

در اوایل قرن بیستم حقوق‌دانان کیفری و جرم‌شناسان، مجازات بزهکاران را از بُعد دیگری مورد توجه قرار دادند و به تدریج اندیشه جایگزینی نظام کیفری قدیم و دسترسی به نظام حقوق کیفری به شیوه‌های جدید پیشگیری از جرم و اصلاح بزهکاران رشد و تبلور یافت. این اندیشه با کوشش فیلیپو گراماتیکا<sup>۲۹</sup> تحقق یافت و ایشان پایه‌گذار مکتب دفاع اجتماعی افراطی بود. به عقیده وی دفاع اجتماعی جز بهبود جامعه از طریق اجتماعی کردن بزهکاران هدف دیگری نداشت و باید به جای حقوق کیفری، مجموعه‌ای از تدابیر و اقداماتی که جنبه سخت‌گیرانه ندارند، جایگزین آن شود. این تفکرات افراطی در راستای حذف حقوق جزا باعث مخالفت حقوق‌دانان بسیاری شد تا اینکه نهایتاً مارک آنسل<sup>۳۰</sup> با تدوین کتابی در سال ۱۹۴۵ رسماً مکتبی معتدل‌تر به نام دفاع اجتماعی نوین را پایه گذاشت که به مراتب از نظریات گراماتیکا معقول‌تر و مطلوب‌تر می‌نمود.<sup>۳۱</sup> مکتب دفاع اجتماعی نوین قائل به اراده آزاد انسان است و معتقد است که تلقی مسئولیت کیفری برای بزهکار، اصلاح و درمان او را آسان می‌کند. شناسایی عوامل جرم و انگیزه‌های فردی در لحظه ارتکاب جرم از دیگر ویژگی‌های این مکتب است. یکی از مؤلفه‌های مهم در مکتب دفاع اجتماعی نوین، لزوم تشکیل پرونده شخصیت برای بزهکار است چراکه تطبیق دفاع اجتماعی متناسب باید با شخصیت مجرم همخوانی داشته باشد. این مکتب مخالف کیفر و مجازات نیست و معتقد است که اجرای کیفر زمانی موجه است که تمام کوشش‌ها برای نیل به اهداف تربیتی به شکست بینجامد. کیفر نیز باید از حالت انتقام مبری باشد. علاوه بر مجازات باید به اقدام تأمینی و تربیتی نیز به شکل مطلوب آن توجه شود.<sup>۳۲</sup> افراط در اصلاح و تربیت بزهکاران و در نقطه آخر قرار دادن مجازات سرکوب‌گرانه در نگاه این مکتب، مخالفت و انتقادات فراوانی را در پی داشت که جای تأمل دارد. با عنایت به گفته مارک آنسل پایه‌گذار مکتب دفاع اجتماعی نوین که نباید به عمل جنایی به‌مثابه یک عمل حقوقی صرف نگریست، بلکه باید به آن به‌منزله پدیده‌ای انسانی و اجتماعی توجه نمود و آن را در تعامل با محیط پیرامون تلقی کرد، لذا نگاه و توجه این مکتب بر بازپروری و باز اجتماعی کردن مجرم از طریق بررسی و شناخت عوامل جرم‌زای اطراف او می‌باشد. این اصلاح و بازپروری می‌تواند به‌خوبی و به نحو مطلوبی ایجاد نهاد معامله‌اتهامی را توجیه نماید. توافق بر سر اتهام و اینکه مقام تعقیب از برخی اتهامات متهم صرف‌نظر کرده یا مجازات او را تخفیف می‌دهد؛ این خود نمونه‌ای از اجرای تفکرات دفاع اجتماعی نوین در اصلاح و جلوگیری از کیفر اضافی دادن به بزهکار است. مضافاً اینکه بزهکار از شخصیتی منفعل به کنشگری فعال در فرایند کیفری تبدیل می‌شود که با آموزه‌های دفاع اجتماعی نوین همخوانی دارد. لذا به‌نظر می‌رسد دفاع اجتماعی را نیز بتوان نوعی مبنای شکل‌گیری معامله اتهام تلقی نمود که از دیدگاه‌های جرم‌شناسی واکنش اجتماعی نشأت می‌گیرد.

29. Philipo Gramatica

30. Mark Ansel

۳۱. مجید آقایی، مکاتب کیفری (تهران: انتشارات خرسندی، ۱۳۸۶)، ۲۸۴.

۳۲. همانجا.

## ۲-۴ - مکتب فایده‌گرایی (منفعت‌گرایی)

در این مکتب اعتقاد بر این است که یگانه معیار ثواب، خطا و الزام اخلاقی، اصل مهم و اجتناب‌ناپذیر سود و منفعت است؛ این اصل قائل به بیشترین خوشی برای بیشترین افراد بشر است و آن را یگانه غایت درست و مطلوب رفتار انسانی می‌داند. از منظر فایده‌گرایی، درستی یا نادرستی اعمال در پرتو فایده و سود مشخص می‌شود، تنها لذت است که ذاتاً خوب است و تنها آلم و رنج است که ذاتاً بد محسوب می‌شود. خوب آن است که نسبت به هر بدیل دیگر میزان لذت را نسبت به آلم ارتقا دهد و بد آن چیزی است که در مقایسه با آن، میزان آلم را نسبت به فایده افزون نماید.<sup>۳۳</sup> در واقع می‌توان گفت مطابق این نظریه مقام قضایی، هنگامی که با ملاحظه وضعیت بدهکار و شرایط و اوضاع و احوال ارتکاب جرم در جرایم سبک، فایده و مصلحت را در استفاده از نهادهایی چون تعلیق تعقیب، میانجیگری و سرانجام معامله اتهام می‌بیند، به این مکتب مهم توجه دارد و هدف او تأمین منفعت جامعه و حتی خود متهم است و تنها از منظر همین هزینه و فایده است که به این اقدامات توسل می‌یابد. بنابراین همان‌طور که در ابتدای پژوهش اشاره نمودیم، مبانی اصلی شکل‌گیری معامله‌اتهام (اصل مقتضی بودن تعقیب) نیز برگرفته از همین اصل مهم فایده‌گرایی است. تشخیص مصلحت در تعقیب یا عدم تعقیب و نهایتاً تصمیم‌گیری در خصوص انعقاد توافق با متهم بر سر اتهام او می‌تواند به رویکرد این مکتب اشاره داشته باشد. اساساً علاوه‌براین نکته باید گفت دادستان هنگامی که وارد معامله با متهم می‌شود، با هدف تسریع در رسیدگی کیفری و کشف بهتر و سریع‌تر حقیقت و بازیابی ابعاد پنهان پرونده کیفری اقدام به این کار می‌کند که در همه این اهداف سود و منفعت و فایده‌گرایی نمایان است. لذا می‌توان اظهار داشت مکتب فایده‌گرایی به‌خوبی از مبانی جرم‌شناسی این نهاد به‌شمار می‌آید.

## ۲-۵ - جرم‌شناسی تعامل‌گرا و نظریه برچسب‌زنی

جرم‌شناسی تعامل‌گرا یکی از انواع جرم‌شناسی واکنش اجتماعی به‌شمار می‌آید. از دیدگاه این دسته از جرم‌شناسان، ریشه و منشأ اصلی جرم و بزهکاری را باید در فرآیند تعامل نظام عدالت کیفری با فرد بزهکار و مکانیسم برچسب‌زنی جست‌وجو نمود.<sup>۳۴</sup> نظریه برچسب‌زنی، انگ مجرمانه زدن را تحت عنوان نظریه تعاملی نیز آورده است. اساس این نظریه را باید در کتاب یک جامعه‌شناس آمریکایی به نام «ادمینگ لی مرت<sup>۳۵</sup>» تحت عنوان آسیب‌شناسی اجتماعی جست‌وجو نمود. نظریه وی خمیر مایه‌ای برای مطالعات تعامل‌گرایان نیز محسوب می‌شود. لی مرت از آن کتاب، نظریه انحراف ثانوی را مطرح نمود و معتقد بود که عده‌ای از مرتکبین جرم، به لحاظ برخورد نهادهای مسؤؤل اداره و مبارزه علیه جرم، پس از تحمل مجازات دوباره به دنیای جرم و دستگاه عدالت کیفری بازمی‌گردند.

۳۳. هادی رستمی و واحد سلیمی، «رویکرد فایده‌گرایانه به مجازات در پرتو نظریه بنتام»، *اندیشه‌های حقوق کیفری* (۱۳۹۴)، ۱۳۸.

۳۴. رحیمی‌نژاد، پیشین، ۲۰.

35. Adming Lee Mert

برخوردهای اعمال کنترل اجتماعی موجب می‌شود که انحراف با جرم نزد این افراد نقشه بندد و تبدیل به رفتار ثابت آنها شود.<sup>۳۶</sup> به تعبیر بهتر باید گفت که نظریه برچسب‌زنی قائل به این است که انحراف از قانون ذاتی نیست؛ بلکه تابع برچسبی است که از بیرون توسط افراد جامعه و به‌خصوص عوامل دستگاه عدالت کیفری به شخص زده می‌شود.

نظریه برچسب‌زنی را می‌توان از میان سنن و عقاید مکتب شیکاگو و به‌عنوان نظریه‌ای فرایند محور در علت شناسی جرم مطرح نمود؛ به این تعبیر که جرم پدیده‌ای آنی نبوده و در طول فرآیندی چندمرحله‌ای، شامل ایجاد و گسترش تصور منحرفانه از خود، به دنبال تعاملات اجتماعی و اتخاذ نقش‌های مجرمانه و در نهایت التزام به حرفه‌ای مجرمانه و سرسپردگی به ارتکاب جرم به وجود می‌آید.<sup>۳۷</sup> به تعبیر ایشان به‌طور کلی دو دسته عوامل سبب برچسب خوردن مجرم در فرآیند رسیدگی می‌شود که یکی از آنها نقش دولت‌مردان در برچسب خوردن افراد در فرآیند کیفری است؛ چراکه دولت‌مردان و صاحبان قدرت به نوعی تصمیم‌گیران شاخص‌های مجرمانه محسوب شده و به نوعی شاخص‌ها را تعریف و تبیین می‌کنند تا نهایتاً معلوم شود که رفتار چه کسی جرم و دیگری بهنجار است. به یک تعبیر آنها برای جامعه خود ارزش‌گذاری می‌کنند. مصداق بارز آن نمایندگان پارلمان خواهند بود که به نوعی در خلال فرآیند تصویب قوانین تعیین می‌کنند کدام رفتار باید عنوان مجرمانه داشته باشد و به جرم‌انگاری آن می‌پردازند. دسته دوم نقش نهادهای کیفری در برچسب خوردن افراد در نظام عدالت کیفری است. به‌عنوان مثال در ایالات متحده آمریکا پلیس از قدرت زیادی برخوردار بوده و در صف مقدم برخورد با مجرمان قرار دارد، لذا با اعمال قدرت خود می‌تواند به افرادی برچسب مجرمانه بزند و آنها را مجرم تلقی کند. البته سایر افراد دخیل در فرآیند کیفری شامل دادستان، بازپرس و حتی بزه‌دیده و مردم جامعه نیز می‌توانند در این امر تأثیرگذار باشند. مردم جامعه و اطرافیان با تغییر نوع نگاه نسبت به فرد و حتی دوری گزیدن از وی، او را مجرم تلقی می‌کنند و انگ مجرمانه به پیشانی فرد خورده و در او نهادینه می‌شود. بنابراین، انگ و برچسب مجرمانه به نوعی القای مجرمیت به فرد نموده و وی نیز به‌طور معمول سعی می‌کند خود و شخصیت خود را در راستای آن عنوان مجرمانه تطبیق داده و در این راستا عمل نماید. لذا تأثیرگذاری برچسب مجرمانه به مراتب از هم‌نشینی با مجرمان، حضور در زندان، عضویت در گروه‌های مجرمانه و ... بیشتر خواهد بود؛ چراکه نوعی احساس جرم روانی به فرد وارد می‌شود و لذا در ذهن و روان او این قالب شکل می‌گیرد و نهایتاً خود را تحت فرمان این دستور مغز، برنامه‌ریزی می‌کند.

معامله اتهامی نیز در نوع خود با برچسبی نصف و نیمه از سوی دادستان به متهم همراه است که البته این برچسب به سرانجام نمی‌رسد و از اتهامات و جرایم گسترده آن فرد چشم‌پوشی می‌شود. به نوعی می‌توان نهاد معامله اتهام را گامی در راستای خودداری از انگ مجرمانه زدن نیز محسوب

۳۶. علی حسین نجفی ابرندآبادی، «تقریرات درس جرم‌شناسی (نظریه‌های جرم‌شناسی)»، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران، ۱۳۷۴، ۲۰۰.

37. Wayhe Morrison, *Theoretical Criminology (from modernity to past modernism)* (London and Sydney: Cavendish, 1995), 322.

نمود. مقام تعقیب برای احتراز از برچسب زدن به مجرم و با هدف اصلاح و بازپروری و کشف سریع حقیقت، با توافق با متهم به یک اتهام خفیف‌تر او بسنده نموده و در راستای نظریه برچسب‌زنی از توجه اتهامات گسترده به متهم چشم می‌پوشد. پس به نوعی می‌توان این نظریه را نیز در دایره مبانی نهاد معامله اتهام دخیل دانست.

لازم به توضیح است، یکی از نظریاتی که در حوزه کاهش موارد تعقیب کیفری مطرح است، نظریه تعامل‌گرایی است که به دلیل اینکه از منشأ برچسب‌زنی جدایی ندارد، به این نظریه نیز در ذیل نظریه برچسب‌زنی پرداخته می‌شود. این نظریه، منفعت را در عدم تعقیب می‌داند. چراکه معتقد است متهم از این طریق وارد فرایند کیفری نشده و با اعطای فرصتی به وی، شرایط بازگشت او به جامعه فراهم می‌گردد.<sup>۳۸</sup> این دیدگاه مبتنی بر نظریه فروید<sup>۳۹</sup> در شخصیت و تصمیمات سه‌گانه نهاد، من و فرامن است. طرفداران تعامل‌گرایی معتقدند که در تعامل فرد با جامعه، پلیس، مأموران قضایی و ... در واقع «من» تحت تأثیر قضاوت‌ها و تلقی‌های آنها قرار گرفته و لذا «من» این قضاوت‌ها را به نهاد و من برتر منتقل می‌نماید. به تعبیر بهتر «من» آینه انعکاس همان قضاوت‌ها خواهد شد. اساساً به تعبیر علم روانشناسی هرگاه صفتی مثبت یا منفی به دیگری نسبت داده شود، وی به‌طور ناخودآگاه به سمت اثبات آن سوق داده خواهد شد و سعی در انطباق خود با این صفات دارد.<sup>۴۰</sup> جرم‌شناسی تعامل‌گرا، برچسب زدن مجرمانه به تعدادی از شهروندان از طریق نظام عدالت کیفری را موجب اخذ و درونی‌سازی هویت بزهکار می‌داند و در نتیجه باید تا آنجا که امکان‌پذیر است، از شیوه‌های دورکننده این دسته از سامانه عدالت کیفری بهره جست.<sup>۴۱</sup> در نظریه تعامل‌گرایی، تصویر فرد از خویش‌تن تصویر است که دیگران از او دارند و فرد در چنین موقعیتی تصویر فردی ناسازگار، منحرف، غیراجتماعی و مجرم را از خود دارد و به مرور زمان هویت مجرمانه برای خود کسب می‌کند.<sup>۴۲</sup> به تعبیر بهتر در این مواقع برخی اعتقاد به برچسب‌زدایی از چنین فردی دارند و گرنه این هویت در او درونی شده و دیگر نمی‌توان برای التیام او اقدامی نمود.

در راستای احتراز از نظریات برچسب‌زنی و تعامل‌گرایی، رویکردی که به‌عنوان پاسخ مطلوب از سوی برخی جرم‌شناسان مطرح گردیده است رویکرد قضاودایی است. تعبیری که از این رویکرد می‌توان داشت چنین است که هرچند به‌طور کلی وظیفه رسیدگی به تظلمات و شکایات بر عهده مراجع رسمی قضایی در کشورهای مختلف است، اما گاهی برای پرهیز از آثار سوء برچسب‌زنی و تأثیر نامطلوبی که این انگ در شخصیت متهم دارد، در صورت وجود شرایط و جهاتی مخفف و البته در جرایم سبک، روش‌های غیرقضایی مطرح می‌گردند تا به نحو میانجیگری و صلح و سازش و توافق،

۳۸. تقی پور و سلیمی، پیشین، ۶۴.

39. Froid

۴۰. لمبائ رستمی تبریزی و ندا محتشمی، «نظریه تعامل‌گرایی و تحلیل انتقادی آن»، *مطالعات حقوقی* ۳(۱۳۹۲)، ۷۲.

۴۱. امیر حسن نیاز پور، «حقوقی‌سازی یافته‌های جرم‌شناسانه در کتاب اول قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲»، *تحقیقات*

*حقوقی* ۷۲(۱۳۹۴)، ۲۳۷.

۴۲. تقی پور و سلیمی، پیشین، ۶۶.

مسأله رفع شده و متهم به جهت مداومت و استمرار حضورش در مراجع قضایی متحمل انگ مجرمانه نشود. یکی از این راهکارها در راستای رویکرد قضا زدایی، تا حدی معامله اتهام خواهد بود که البته از آنجایی که تنها نیاز به تأیید دادگاه داشته و باید از این حیث به دادگاه برود، این رویکرد به طور مطلق اجرا نمی‌شود اما تأثیری قوی در ایجاد این نهاد دارد. لازم به توضیح است، هر چند در ایالات متحده آمریکا اهداف دیگری چون کاهش منابع اقتصادی و سیاست‌های مالی در سیستم عدالت کیفری در استفاده از نهاد معامله اتهامی وجود دارد و در حقیقت شاید در چنین کشورهایی با رویکرد مجازات‌گرا نتوان این مینا را به خوبی پذیرفت اما یکی از مبانی ایجاد این نهاد در نظام حقوقی کامن‌لا به نوعی احتراز از برجسب زدن به افراد بوده است؛ به تعبیر بهتر می‌توان گفت که اگر مکاتبی چون عدالت ترمیمی، دفاع اجتماعی نوین، تحقیقی و فایده‌گرایی از لحاظ ایجابی مبانی این نهاد به‌شمار می‌آیند اما برجسب‌زنی از لحاظ سلبی مبانی آن محسوب می‌گردد.

## ۲-۶- مکتب جرم‌شناسی محکومان

جرم‌شناسی محکومان یکی دیگر از رویکردهای نوین جرم‌شناسی انتقادی معاصر بوده که در مراحل اولیه تکامل و رشد خود قرار دارد. اغلب جرم‌شناسان افرادی چون «استفن ریچاردز»<sup>۴۳</sup> و «جفری یان راس»<sup>۴۴</sup> را از بنیان‌گذاران اصلی این مکتب در سال ۱۹۹۷ می‌دانند. علاوه بر آن ریچاردز و راس در سال ۲۰۰۳ کتاب جرم‌شناسی محکومان که فصول مختلف آن توسط اعضای گروه جرم‌شناسی محکومان در قالب مجموعه مقالات گردآوری شده بود، به چاپ رساندند. ایشان کتاب‌های دیگری را نیز به صورت مشترک و با عنوان‌های «پشت میله‌ها»<sup>۴۵</sup> و «آن سوی میله‌ها»<sup>۴۶</sup> در سال‌های ۲۰۰۲ و ۲۰۰۹ به چاپ رسانده‌اند.<sup>۴۷</sup> در تعریفی، جرم‌شناسی محکومان چنین تشریح گردیده است: «شاخه‌ای از جرم‌شناسی انتقادی معاصر است که با استفاده از روش‌های مطالعاتی کیفی و قوم‌نگارانه و تجربیات خود محکومان زندانی، به بررسی انتقادی و آسیب‌شناختی نظام عدالت کیفری (فرایند جرم‌انگاری، کیفرگذاری، دادرسی و اجرای کیفر و به‌ویژه کیفرهای سالب آزادی) می‌پردازد و بر مبانی این مطالعات، راهبردها و پیشنهادهایی را برای اصلاح و بهبود وضعیت آنها ارائه می‌نماید.»<sup>۴۸</sup> این‌گونه تفکر در دانش جرم‌شناسی از بطن محکومان و بزهکاران نشأت گرفته و با روش قوم‌نگاری و مشاهده مشارکتی، پژوهشگر از نزدیک آسیب‌ها و چالش‌ها را درک نموده و می‌تواند در مطالعات و یافته‌های خود به بهترین نحو ممکن عمل نماید. در واقع اگر تاکنون، عمده مطالعات انجام شده در جرم‌شناسی و سایر حوزه‌های علوم جنایی، نگاه بیرونی به مجموعه نظام عدالت کیفری و به‌طور خاص مجرمان و بزهکاران بوده است، در این رویکرد، نگاه درونی بوده و به تصمیم‌گیری و اتخاذ

43. Stephen Richards

44. Jeffrey Ion Ross

45. Behind Bard

46. Beyond Bard

۴۷. عباس شیری، معرفی مکتب جرم‌شناسی محکومان (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۷)، ۶۳.

۴۸. رحیمی‌نژاد، پیشین، ۱۴۹.

سیاستی مطلوب‌تر می‌انجامد. جرم‌شناسی محکومان برای اصلاح ساختارهای نظام عدالت کیفری و بهبود وضعیت زندان‌ها، راهبردهای مختلفی پیشنهاد نموده‌اند؛ یکی از این راهبردها، کاهش جمعیت کیفری زندان است. مبتنی بر این دیدگاه، زندان صرفاً لازم است برای مجرمین خطرناک و جرایم بسیار مهم مورد حکم قرار گیرد. و در موارد دیگر از جایگزین‌های آن و سایر مجازات متناسب بهره گرفته شود. معامله اتهامی که حاصل توافق دادستان با متهم برای پذیرش تقصیر و اتهامات خرد و اجتناب از تعقیب وی در اتهامات سنگین‌تر می‌باشد، خود به نحو قابل توجهی بر کاهش جمعیت کیفری زندان اثرگذار است. در واقع این تأسیس کیفری، موجب می‌گردد در کنار کشف سریع‌تر جرم، بزهکار نیز با اتهامات سبک وارد نظام عدالت کیفری شود و از حبس‌های طولی‌المدت و آسیب‌زا دور باشد. راهبرد دیگر جرم‌شناسی محکومان، استفاده از برنامه‌های عدالت ترمیمی در محیط زندان است که با مشارکت طرفین درگیر در پدیده مجرمانه، اختلافات و آسیب‌ها رفع شده و ترمیم و جبران خسارت محقق می‌گردد. این راهبرد نیز چنان‌که پیش‌تر ذیل جرم‌شناسی صلح‌جو و مکتب عدالت ترمیمی گفته شد، به‌خوبی در معامله اتهامی نمود داشته و قابل توجه است. از دیگر راهبردها نیز، آماده‌سازی قبلی محکومان برای آزادی است. این مهم نیز به نحو قابل ملاحظه‌ای در معامله اتهامی ملاک عمل قرار گرفته است؛ چراکه با تعامل و توافق مقام تعقیب با متهم و قبول اتهامات سبک، زمینه‌سازی مهمی برای آزادی و رهایی وی از دیگر اتهامات در آینده رقم زده می‌شود. لذا می‌توان مکتب جرم‌شناسی محکومان را نیز از مبانی قابل توجه معامله اتهامی به‌شمار آورد.

### ۳- جانمایی معامله اتهامی در حقوق کیفری ایران

به‌طور کلی اگر اختیارات دادستان در نظام‌های حقوقی غربی چون فرانسه را به‌هنگام کشف جرم مد نظر قرار دهیم، خواهیم دید که این اختیارات از سه حالت خارج نیست؛ برای جرایمی که خفیف هستند، امکان بایگانی پرونده مقرر شده است. اگر شدت جرم بیشتر باشد و امکان ورود به دادرسی کیفری وجود داشته باشد، امکان تعقیب کیفری وجود دارد و در نهایت جایگزین‌های تعقیب با وجود شرایطی اعمال می‌شوند که معامله اتهامی یکی از این جایگزین‌های تعقیب به‌شمار می‌رود.<sup>۴۹</sup> معامله اتهامی مبتنی بر آموزه‌های جرم‌شناختی پیش‌گفته و تسریع در دادرسی و نگاه تلطیف‌گرایانه و مداراگونه نظام عدالت کیفری در کشورهای دارای حقوق کامن‌لا تأسیس و پایه‌ریزی گردیده است و به سایر کشورها از جمله فرانسه تسری یافته است. آمارها حکایت از این دارد که در سال ۲۰۱۶ در کشور فرانسه ۴۵ درصد پرونده‌ها به سمت معامله اتهام سوق یافته‌اند که بیشتر مربوط به جرایم راهنمایی و رانندگی بوده است و در موارد بعدی جرایم مربوط به استفاده از مواد مخدر، جرایم علیه اموال و جرایم علیه تمامیت جسمانی قرار دارند.<sup>۵۰</sup> علاوه‌برآن با ملاحظه رویه دادگاه‌های کیفری

۴۹. بهزاد رضوی فرد، جلوه‌هایی از مطالعه تطبیقی حقوق فرانسه و ایران: مجموعه درس‌گفتارهای نشست بین‌المللی

استادان دانشگاه علامه طباطبایی و دانشگاه پواتیه (تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۹۸)، ۵۱

۵۰. همان، ۵۵-۵۴.

بین‌المللی که برای رسیدگی به جنایت نسل‌کشی، جنایت علیه بشریت، جنایت جنگی و تجاوز جنگی ایجاد گردیده‌اند، می‌توان بهره‌گیری از نهاد معامله اتهام را شاهد بود؛ دادگاه کیفری بین‌المللی یوگسلاوی سابق، دادگاه کیفری بین‌المللی رواندا و هیأت ویژه تی مور شرقی به‌عنوان دادگاه‌های موقت<sup>۵۱</sup> در کنار دیوان کیفری بین‌المللی به‌عنوان مرجعی دائمی برای رسیدگی به جرایم مذکور، نمونه‌های مهمی از اجراکنندگان معامله اتهامی در سطح بین‌المللی به‌شمار می‌روند که نشان‌دهنده بهره‌گیری از این تأسیس کیفری در چنین جرایم گسترده و فراملی‌ای دارد.<sup>۵۲</sup> در نظام حقوقی ایران نیز خوشبختانه با تصویب قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ و پیش‌بینی نهادهایی چون تعلیق تعقیب، ترک تعقیب و بایگانی پرونده، نگاه قانونگذار حکایت از نگرشی مثبت به توافقی شدن عدالت کیفری بوده است که پذیرش این رویکرد می‌تواند در جانمایی و ایجاد معامله اتهامی در پرتوی شرایط و اقتضائات خاص نظام حقوقی ایران مؤثر باشد. جانمایی معامله اتهامی در نظام حقوقی ایران لازم است مبتنی بر یکسری بایسته‌ها باشد؛ اولین الزام به قلمروی جرایم قابل اعمال بازمی‌گردد؛ قاعدتاً جرایم تعزیری که در صلاحیت مقنن قرار دارند، می‌توانند موضوع این نهاد کیفری قرار گیرند و در مجموعه این جرایم نیز لازم است جرایم تهدیدکننده نظم و امنیت عمومی و مخدوش‌کنندگان آرامش جامعه مستثنا باشند. دومین الزام در خصوص شرایط اقرار و اعترافات متهم در معامله اتهامی است که در آرای دیوان بین‌المللی کیفری مطرح گردیده است و شامل اهلیت متهم، قصد و رضای وی حین اقرار، آگاهی از امور موضوعی پرونده خویش و مطابق بودن اقرار با وقایع موضوعی است.<sup>۵۳</sup> سومین مهم نیز در خصوص اثر اقرار در صورت شکست فرایند معامله اتهامی است که قاعدتاً مقتضای اصل برائت و اصول دادرسی عادلانه می‌طلبد که این اقرار مستند تعقیب متهم در دادگاه قرار نگیرد و وی در پرتوی اصول مترقی قانون آیین دادرسی کیفری از حقوق دفاعی عادلانه برخوردار باشد. چهارمین مورد در خصوص تضمین حقوق بزه‌دیده در این فرایند خواهد بود که لازم است، مقام تعقیب توافق صورت گرفته با متهم را با ملاحظه جمیع شرایط به سمع و نظر بزه‌دیده رساند و در این توافق به جبران ضرر و زیان بزه‌دیدگان بالفعل و بالقوه پرونده بیندیشد و در آخر پنجمین مهم نظارت و تأیید دادگاه بر این فرایند پس از بررسی شرایط و ابعاد مختلف توافق اتهامی منعقد خواهد بود. تجربه نشان داده است که معامله اتهامی موجب حفظ منابع نظام عدالت کیفری، کمک به جلوگیری از انکار بعدی جرم و امکان بالقوه ایجاد صلح و آشتی می‌گردد و سرعت دادرسی را تسریع بخشیده<sup>۵۴</sup> که خود در کشف سریع جرم و صدور حکم مقتضی مؤثر بوده و در نهایت به افزایش سرمایه اجتماعی مردم نسبت به دستگاه قضایی کمک شایانی می‌کند. لذا جانمایی این تأسیس کیفری در پرتوی دیدگاه‌های فقهی و حقوق اسلامی و قانون اساسی می‌تواند به تحول و توسعه نظام

51. ad-hoc

52. فاطمه حصار پولادی، مهین سبحانی و مجتبی جانی پور، «بررسی شرایط و آثار معامله اتهام در دادگاه‌های کیفری بین‌المللی»، آموزه‌های حقوق کیفری ۱۴(۱۳۹۶)، ۹۴.

53. رضوی فرد، پیشین، ۶۱-۶۰.

54. همان، ۷۴.

عدالت کیفری در ایران بینجامد.

## نتیجه‌گیری

نهاد معامله اتهام که در ابتدا در حقوق کامن‌لا تأسیس گردید، به جهت امتیازات و آثار فراوان خود، کم‌کم به سایر نظام‌های حقوقی نیز گسترش یافت و مورد استفاده قرار گرفت. معامله و توافق مقام تعقیب با متهم در جهت پذیرش اتهام سبک‌تر و جلوگیری از اطاله دادرسی و کشف سریع حقیقت از اصول اساسی این تأسیس حقوقی است. مقتضی بودن یا متناسب بودن تعقیب کیفری مینا و اساس شکل‌گیری آن به‌شمار می‌آید؛ چراکه شکل‌گیری اصل موقعیت داشتن تعقیب در کنار اصل الزامی بودن تعقیب، حکایت از این داشت که می‌توان در مواردی و برای رعایت مصلحت جامعه و حتی خود متهم از تعقیب برخی جرایم چشم‌پوشی نمود و برای رسیدن به هدفی والاتر به یک اتهام سبک‌تر نیز بسنده کرد. البته نمی‌توان این نهاد را خالی از عیب دانسته و از عیوب و انتقاداتی که به آن وارد می‌شود به راحتی گذشت، چنانکه این نهاد، حقوق دفاعی متهم را نقض، حق سکوت وی را نادیده گرفته و تا حد زیادی وابسته به قدرت بیان و فن دفاع مذاکره‌کنندگان است. اما در هر صورت می‌بایست از امتیازات مطلوب آن بهره کافی را برد و نمی‌توان به واسطه چندین نقص و ایراد جزئی از کاربست آن چشم‌پوشید. در واقع می‌توان در راستای کاربرد مطلوب آن به درونی‌سازی این نهاد و حذف آثار منفی آن پرداخت و راه را برای بهره‌بری نظام عدالت کیفری از آن هموار نمود.

در راستای شناخت بیشتر معامله اتهامی و بهره‌گیری از آن در شؤون مختلف نظام عدالت کیفری، دانش جرم‌شناسی بسیار کارایی داشته و می‌تواند در شناسایی مبانی و زمینه‌های تأسیس آن نقش مهمی ایفا نماید. در همین خصوص، معامله اتهامی از مکاتب و نظریات تأثیرگذاری در دانش جرم‌شناسی نشأت گرفته است؛ آموزه‌های جرم‌شناسی صلح‌جو و مکتب عدالت ترمیمی، آموزه‌های جرم‌شناسی پیشگیرانه و مکتب تحقیقی یا اثباتی، مکتب دفاع اجتماعی نوین، مکتب فایده‌گرایی (منفعت‌گرایی)، آموزه‌های جرم‌شناسی تعامل‌گرا و نظریه برچسب‌زنی و تعامل‌گرایی و در آخر مکتب جرم‌شناسی محکومان، همه و همه به نوعی ریشه‌ها و مبانی جرم‌شناختی این نهاد محسوب می‌گردند. با تبیین این مکاتب و نظریات و تلفیق و ارتباط آن با معامله اتهام، می‌توان در مسیر حرکت نظام عدالت کیفری به قراردادی شدن حقوق کیفری قدم برداشت. در حقیقت توافق بر سر اتهام در راستای جایگزینی ایرادات و معایب سیستم سنتی مجازات و سزادهی بوده است؛ چراکه امروزه نمی‌توان تنها به مجازات و کیفر دادن بسنده کرد، بلکه در مواقعی نیازمند نگاه سازش‌گرانه و میانجی‌گری و ترمیم هستیم تا به تناسب شرایط زمان و اوضاع و احوال حاکم بر قضیه تصمیم مقتضی گرفته شود. در نظام دادرسی کیفری ایران نیز خوشبختانه رویکرد قانون آیین دادرسی کیفری مصوب سال ۱۳۹۲ در مواردی به سمت عدالت ترمیمی سوق پیدا نموده است که در نوع خود قابل تقدیر است. علاوه بر آن پیش‌بینی نهادهایی چون تعلیق تعقیب و بایگانی پرونده و ارجاع امر به میانجی‌گری نشان از عمق توجه و دقت نظر قانونگذار در عمل به رویکردهای اصل مقتضی بودن تعقیب و یافته‌های جرم‌شناسی پیشگیری و جرم‌شناسی انتقادی داشته است. (مواد ۷۹، ۸۰، ۸۱



و ۸۲ قانون آیین دادرسی کیفری) اما نکته‌ای که مغفول مانده است عدم جانمایی معامله اتهام در قوانین دادرسی کیفری می‌باشد. لذا به موجب مبانی جرم‌شناسی پیش‌گفته و بهره‌گیری فراوان معامله اتهامی از آموزه‌های جرم‌شناختی، پیشنهاد می‌شود، با توجه به منافع و آثار بسیار این نهاد خصوصاً در جهت جلوگیری از اطاله دادرسی و تسریع در روند رسیدگی به پرونده‌های مهم، قانونگذار این نهاد را نیز همانند نهادهای فوق‌الذکر در قوانین دادرسی پیش‌بینی نموده و در راستای کاهش آثار نامطلوب آن، می‌توان با بومی کردن این نهاد، اساس قراردادی شدن حقوق کیفری را پذیرفته و خلأیی را که در قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ شاهد آن هستیم، جبران نمود؛ در واقع می‌توان برای جانمایی صحیح و نظام‌مند نهاد معامله اتهام، تعریف، محدوده جرایم قابل اعمال و شرایط لازم و مرتبط دیگر را در پرتوی رویکردها و مکاتب جرم‌شناختی، در قالب مقررات قانونی مرتبط تعیین نمود تا با نگاهی همه‌جانبه و مبتنی بر مختصات خاص نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران، این مهم مورد توجه مقامات قضایی و اجرایی قرار گیرد.

## فهرست منابع

### الف) منابع فارسی

- ابراهیمی، شهرام و ابراهیم رجبی. «پیشگیری در نظریه‌های جرم‌شناسی و گستره محدودیت‌های آن»، *آموزه‌های حقوقی* ۱۳ (۱۳۸۹): ۳۸-۱۵.
- آشوری، محمد. *آیین دادرسی کیفری*. جلد اول. چاپ هشتم. تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۹.
- آقایی، مجید. *مکاتب کیفری*. چاپ اول. تهران: انتشارات خرسندی، ۱۳۸۶.
- تقی پور، علیرضا و واحد سلیمی. «تأثیر اندیشه‌های جرم‌شناسی بر کاهش موارد تعقیب در قانون آیین دادرسی کیفری». *پژوهشنامه حقوق کیفری* ۱ (۱۳۹۷): ۶۱-۸۸.
- ثابتی پور، بهزاد. «مکاتب و قلمرو جرم‌شناسی»، *فصلنامه علمی- حقوقی قانون یار* ۷ (۱۳۹۷): ۴۹-۷۱.
- جمشیدی، علیرضا و علیرضا نوریان. «متناسب بودن تعقیب کیفری: مفهوم، مبانی و جلوه‌ها در حقوق ایران و انگلیس». *پژوهش حقوق کیفری* ۳ (۱۳۹۲): ۱۴۳-۱۶۱.
- حصار پولادی، فاطمه، مهین سبحانی و مجتبی جانی‌پور. «بررسی شرایط و آثار معامله اتهام در دادگاه‌های کیفری بین‌المللی». *آموزه‌های حقوق کیفری* ۱۴ (۱۳۹۶): ۹۱-۱۱۸.
- حیدری، الهام. «معامله اتهام در حقوق کامن‌لا و نهادهای نزدیک به آن در دادرسی کیفری ایران». *مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی* ۱ (۱۳۹۵): ۴۱-۶۲.
- دکسردی، والتراس. *جرم‌شناسی انتقادی معاصر*، ترجمه مهرداد رایجیان اصل و حمید رضا دانش ناری. تهران: انتشارات نشر دادگستر، ۱۳۹۲.
- رحیمی نژاد، اسمعیل. *رویکردهای نوین در جرم‌شناسی انتقادی و سیاست جنایی*. چاپ اول. تهران: انتشارات مجد، ۱۳۹۸.
- رحیمی نژاد، اسمعیل، مهدی آقاباری و غلامرضا قلی پور، «نظریه خنثی‌سازی جرم و ارتباط آن با عدالت ترمیمی». *پژوهش حقوق کیفری* ۱۱ (۱۳۹۴): ۸۵-۱۱۲.
- رستمی تبریزی، لمیاء و ندا محتشمی. «نظریه تعامل‌گرایی و تحلیل انتقادی آن». *مطالعات حقوقی* ۳ (۱۳۹۲): ۵۹-۱۰۴.
- رستمی، هادی و واحد سلیمی. «رویکرد فایده‌گرایانه به مجازات در پرتو نظریه بنتام». *اندیشه‌های حقوق کیفری* ۱ (۱۳۹۴): ۱۳۷-۱۵۷.
- رضوی فرد، بهزاد. *جلوه‌هایی از مطالعه تطبیقی حقوق فرانسه و ایران: مجموعه درس‌گفتارهای نشست بین‌المللی استادان دانشگاه علامه طباطبایی و دانشگاه پواتیه*. چاپ اول. تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۹۸.
- روشن قنبری، عطا الله. «نگاهی به معامله اتهام در حقوق ایالات متحده آمریکا». *ماهنامه کانون سردفترداران و دفتر یاران* ۱۰۳ (۱۳۸۹): ۱۰۱-۱۱۰.
- زاهدی، عاطفه. *قانون آیین دادرسی کیفری*. چاپ ششم. تهران: انتشارات جاودانه جنگل، ۱۳۹۵.
- شیری، عباس. *معرفی مکتب جرم‌شناسی محکومان*. تهران: نشر میزان، ۱۳۹۷.
- عباسیان، عطیه و حسن عالی‌پور. «ظرفیت‌های تعمیم نهاد معامله اتهام به نظام کیفری ایران». *مطالعات حقوق تطبیقی* ۲ (۱۳۹۴): ۶۹۹-۷۲۴.
- گسن، ریموند. «ملاحظه‌هایی درباره هدف آیین دادرسی کیفری». ترجمه شهرام ابراهیمی.

- مجله حقوقی دادگستری ۵۶ و ۵۷ (۱۳۸۵): ۳۳۳-۳۴۸.
- گسن، ریموند. «بحران سیاست‌های جنایی کشورهای غربی». ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی. تحقیقات حقوقی دانشگاه شهید بهشتی ۱۰ (۱۳۷۱): ۲۷۵-۳۳۵.
  - گسن، ریموند. جرم‌شناسی کاربردی. ترجمه مهدی کی‌نیا. تهران: چاپخانه علامه طباطبایی، ۱۳۷۰.
  - موسوی مجاب، سید درید و فرزانه مرادی. «مطالعه تطبیقی نهاد داد و ستد اتهام در حقوق کامن‌لا و حقوق نوشته». اندیشه‌های حقوق کیفری ۱ (۱۳۹۴): ۱-۱۸.
  - نجفی ابرندآبادی، علی حسین. «تقریرات درس جرم‌شناسی (نظریه‌های جرم‌شناسی)». گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران، ۱۳۷۴.
  - نیازپور، امیر حسن. «حقوقی‌سازی یافته‌های جرم‌شناسانه در کتاب اول قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲». تحقیقات حقوقی ۷۲ (۱۳۹۴): ۲۳۳-۲۵۹.
  - ولیدی، محمد صالح. بایسته‌های حقوق جزای عمومی. تهران: انتشارات جاودانه جنگل، ۱۳۸۸.

#### ب) منابع خارجی

- Davies, Evin J. "plea bargaining: what is it? Which countries allow it? And is it a mitigating factor during sentencing: a comparative analysis of the tribunals". four common law jurisdictions and three civil law jurisdictions, 2002.
- Esterbrook, Frank H. "criminal procedure as a market system". *J.legal stud* 12(1983): 289-332
- Garner ,Bryan A. *Black's law dictionary*.St. Paul, MN: Thomson/West, 2004.
- Gifford, Donald G. "meaningful reform of plea bargaining: the control of prosecutorial Discretion". *University of Illinois law review* 37(1983): 6-27.
- Marshall, Tony. "criminal meditation in great Britain". *European journal on criminal policy and research* (1996): 21-43.
- Morrison, Wayhe. *Theoretical Criminology (From Modernity to Past Modernism)*. 7<sup>nd</sup> Ed. London and Sydney: Cavendish, 1995.

This Page Intentionally Left Blank